ISSN:2320-4494
RNI No MAHAUL03008/13/2012-TC
UGC Approved

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Refereed Research Journal

VOLUME - I ISSUE-XXI Jan-Mar.2018

TRIBUTE TO

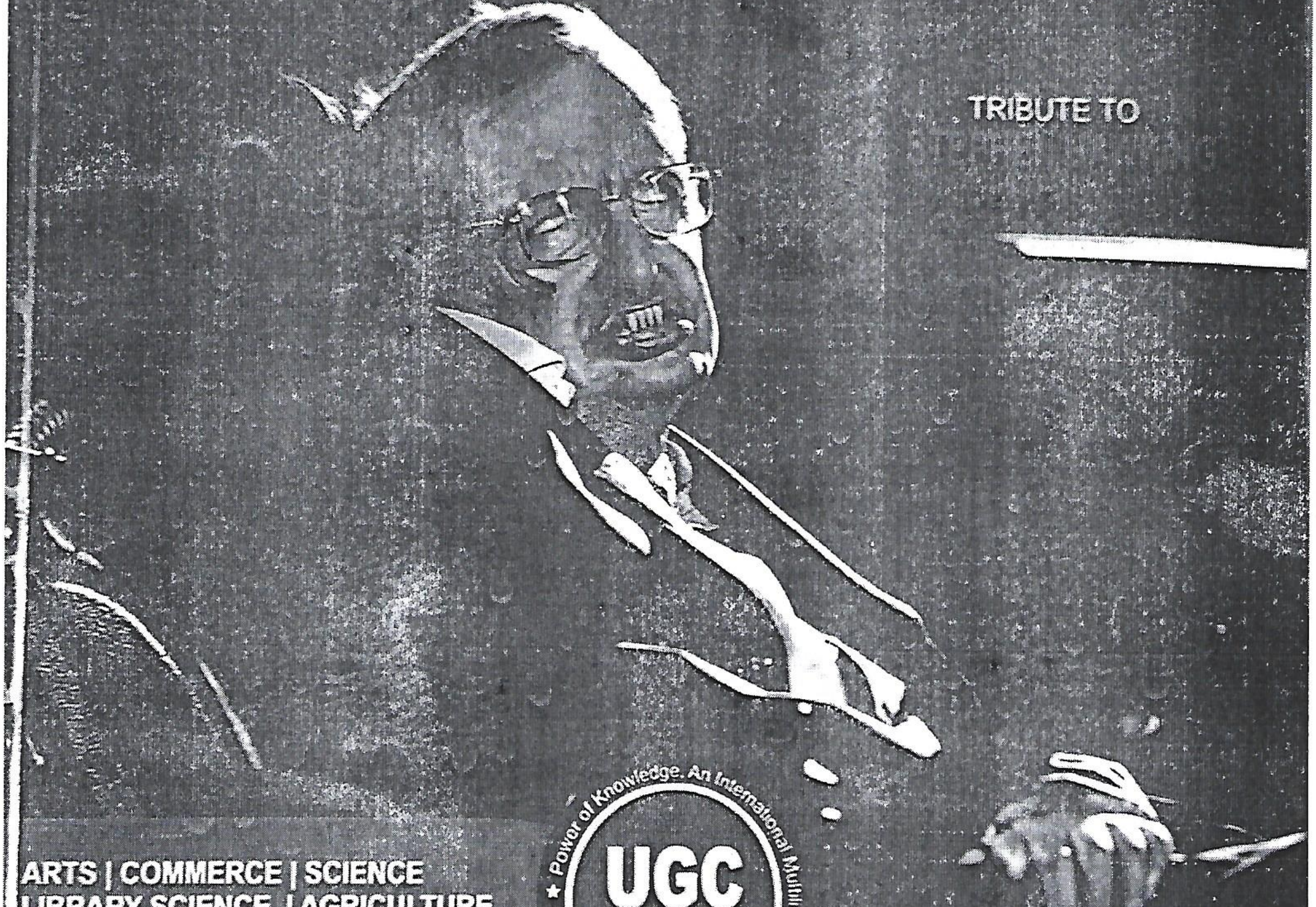

ARTS | COMMERCE | SCIENCE
LIBRARY SCIENCE | AGRICULTURE
EDUCATION | MANAGEMENT
MEDICAL | ENGINEERING & I.T. | LAW
PHARMACY | PHYSICAL EDUCATION
SOCIAL SCIENCE | JOURNALISM

Power of Knowledge, An International Multilingual Quarterly Refereed Research Journal
UGC Approved
Sr.No.45681

Editor
Dr.Sadashiv H.Sarkate

E-mail : powerofknowledge3@gmail.com
www.powerofknowledge.co.in

Principal
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.

४०	[illegible]	[illegible]	१४५
४१	राजर्षी छ. शाहू [illegible]	डॉ. [illegible]	१४९
४२	आपत्ती व्यवस्थापन : [illegible] भूमिका	प्रा.[illegible]	१५५
४३	[illegible] 'ओवीचा' [illegible]	[illegible]	१५७
४४	महाराष्ट्र [illegible]	प्रा.डॉ.[illegible]	१६०
४५	Study of Variable Stars using Small Optical Telescopes	A.N. Ardad , R.S. Yannawar P.M. Kokne	१६४
४६	STUDIES ON GREGARINE LEIDYANA AMPULLA SP. N. (APICOMPLEXA: EUGREGARINORIDA: LEIDYANIDAE) IN GRASSHOPPER CATANTOPS SP (INSECTA: ORTHOPTERA)	Kale M.K. Jadhav P.B.	१६७
४७	Globalization and Islamic Terrorism : the process of mutual response in the world politics	Prof.Joshi Archana Digambarrao	१६९
४८	Teaching Astronomy in Higher Education	A.N. Ardad , P.M. Kokne R.S. Yannawar	१७५
४९	Important Concepts of E-Commerce	Prof.Khadke Sudhir Abasaheb	१७७
५०	Studies on Zooplankton diversity from Kankaleshwar Lake, Beed, (MS) India	Nakhate A.B. Kale M.K.	१८०
५१	Customer Relationship Marketing (CRM): Need of Changing situation	Prof.Naikwade Akshay Vitthalrao	१८२
५२	Economic Trends in Indian Milk Production	Dr.Atul H. Salunke K.G. Tamhane	१८७
५३	Decentralization and Local Government	Dr. Birangane S.S.	१९०
५४	Role of Media in the context of Human Rights	Prof.Ashok Namdev Kavthekar	१९३
५५	संत तुकारामांच्या साहित्यातून प्रकट होणाऱ्या सामाजिक समस्या	डॉ. संतोष क. चव्हाण संतोष शिवनाथ कानडे	१९६
५६	साहित्य आणि राज्यशास्त्र सहसंबंध	प्रा.मधुकर निवृत्तीराव बैकरे	२००
५७	वस्तीगृहात राहणाऱ्या व वस्तीगृहात न राहणाऱ्या मुलींचा व्यक्तीमत्त्व व समायोजन पातळीचा एक तुलनात्मक अभ्यास	खाडे वंदना भिमराव डॉ. वाटोरे एस. एम.	२०४
५८	आवकाश प्राप्त जीवन की कथा वापसी कहानी	प्रा.डॉ.पवन नागनाथराव एमेकर	२१०
५९	मानवी वृत्ती - प्रवृत्तीचा वेध घेणारी कादंबरी - खडक वासला	प्रा.डॉ.प्रेमला मुखेडकर	२१३
६०	भूमंडलीकरण और हिन्दी कविता	डॉ.सुभाष पवार	२१७

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.

...of Knowledge UGC Approved Journal Volume : I Issue XX I Jan to Mar 2018 ISSN 2320-4494

राजर्षी छ. शाहू महाराज सामाजिक लोकशाहीच्या चळवळीचे एक आधारस्तंभ

डॉ. सुनिल शिवमूर्ती रजपूत
इतिहास विभाग प्रमुख
जवाहर कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय
अणदूर, ता.तुळजापूर, जि.उस्मानाबाद

महाराष्ट्रातील समाजव्यवस्थेचा विचार करताना जाती, वतन, सामाजिक चालीरिती या घटकांचा प्रामुख्याने विचार करावा लागतो. जात ही श्रमविभागणीची व व्यवसायाधिष्ठित स्तरीकरणाची व्यवस्था होती. जातींच्या उतरंडीमध्ये प्रत्येक जात आपल्या श्रेष्ठ असून आपल्या पेक्षा खालच्या जातींना दुय्यम मानत असे. यामध्ये अस्पृश्य म्हणून गणल्या गेल्या जातीजमातींची स्थिती दयनिय होती. अस्पृश्योद्धाराचे कार्य समाजातील सर्वच घटकांनी केला आहे. यामध्ये प्रामुख्याने महात्मा फुले कोल्हापूर संस्थानाचे राजे राजर्षी शाहू महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या नावाचा उल्लेख करावा लागतो.

कोल्हापूर संस्थानचे राजे राजर्षी शाहू महाराज यांच्यावर महात्मा फुले यांच्या विचारांचा प्रभाव होता. २ एप्रिल १८९४ साली महाराजांनी आपल्या राज्याची सूत्रे हाती घेतल्यापासून माणूस हाच त्यांच्या कार्याचा केंद्र बिंदू मानून त्यांनी सर्वच क्षेत्रात मुलगामी कृतीशिलतेने कार्य करीत होते. अस्पृश्यांना जागृत करण्यासाठी त्यांच्यामध्ये चळवळ घडून यावयास हवी व त्या चळवळीचे नेतृत्वही त्यांनीच कोणीतरी करावयास हवे. किंबहुना उदयास यावयास हवे अशी महाराजांची प्रामाणिक इच्छा होती. दरम्यानच्या काळामध्ये महाराजांची ही इच्छा पूर्ण करणारे नेतृत्व आले होते. डॉ. बाबासाहेबांच्या रूपाने एक तरूण, तडफदार पुढारी अस्पृश्यांना मिळाला आणि महाराजांची स्वःतपूर्ती झाल्याने देखने पाहिले. प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये राजर्षी छ. शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे ऋणानुबंधाचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

राजर्षी शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब भेट.

जाती व्यवस्थेतून निर्माण झाला अस्पृश्यतेचा प्रश्न सोडविण्यासाठी संपूर्ण समाज रचनेची पुर्नमांडणी करणे हा विचार सर्वप्रथम महात्मा फुले यांनी मांडला आणि हा विचार मनामध्ये घेवून राजर्षी छ. शाहू महाराजांनी सामाजिक लोकशाहीच्या चळवळीच्या रूपाने सुरूवात केली होती. डॉ. बाबासाहेबांच्या आधीच महाराजांनी अस्पृश्यांच्या मुक्तीची चळवळ सुरू केली होती.[1] कोल्हापूरात महाराजांनी सुरू केलेल्या अस्पृश्यांच्या चळवळीतील महाराजांचे निष्ठावंत व बाबासाहेबांचे निकटवर्ती दत्तोबा पोवार यांच्या मध्यस्थीने १९१९ मध्ये शाहू - आंबेडकर या दोन्ही महापुरूषांचा परस्पर संबंध झाला व पुढे या दोन्ही महापुरूषांची भेट मुंबईच्या परळ चाळीत घडून आली. दोघांमध्ये चर्चा झाली.[2] या पहिल्या भेटीतच महाराजांनी अन् बाबासाहेबांना कोल्हापूरला येण्याविषयीचे निमंत्रण दिले व बाबासाहेबांनीही ते स्वीकारले.[3] दिलेल्या निमंत्रणा प्रमाणे डॉ. आंबेडकर कोल्हापूरला आले त्यांचे स्वागत आणि पाहुणचार राजे शाही थाटात केला होता. याच वेळी महाराजांनी बाबासाहेबांची कोल्हापूर शहरातून मिरवणूक काढली होती. याच भेटीत महाराजांनी अनेक विषयांवर बाबासाहेबांशी प्रदीर्घ चर्चाही केली होती.[4]

मुकनायक पत्रासाठी महाराजांचे अर्थबळ

बडोद्याचे सयाजीराव गायकवाड महाराज हे परीवर्तनवादी विचाराचे होते त्यांच्या विचार व कृती मुळे अनेक अस्पृश्य लोक बडोदा, अहमदाबाद येथे उदरनिर्वाहासाठी गेले डॉ. आंबेडकरांना अर्थसाहाय्य देताना महाराजांनी अटही

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.

घातली होती याउलट छ. शाहू महाराजांनी डॉ. आंबेडकरांना अर्थसाहाय्य दिले. पण त्यांनी कधीही त्यांना कसलीही अट घातली नाही. याच महाराजांच्या कृतीमुळे डॉ. आंबेडकरांना एक खंबीर अढळ पाठिंबा मिळाला. त्यामुळे बाबासाहेब नव्या उमेदीने उत्साहाने. काम करण्यास सज्ज झाले.

अस्पृश्यांची बाजू जनतेसमोर आणि भारत दौऱ्यावर आलेल्या साऊथबरो समितीसमोर मांडण्यासाठी बाबासाहेबांना वर्तमानपत्राची गरज भासू लागली. त्यांच्या प्रेरणेनेच अस्पृश्य समाजबांधवांनी महाराजांची भेट घेऊन त्यांना ही योजना सांगण्यात आली. महारजांना ही योजना पसंत पडली. त्यांनी तात्काळ वर्तमानपत्र काढण्यासाठी अडीच हजारांचा चेक दिला.' महाराजांनी दिलेल्या या पैशातूनच ‘मूकनायक’ या पाक्षिकाचा पहिला अंक ३१ जानेवारी १९२० साली प्रसिद्ध झाला.'

माणगांव परिषद

राजर्षी छ. शाहू महाराज आणि बाबासाहेब या दोघांच्या रूपाने अस्पृश्यांच्या चळवळीला दोन खंबीर वैचारिक आधारस्तंभ लाभले होते. ‘माणगांव परिषद’ हे त्याचेच उदाहरण आहे. कोल्हापूर संस्थानातील कागल जहागिरीतल्या ‘माणगाव’ या गावी २० व २१ मार्च १९२० रोजी माणगावचे तत्कालीन गावकामगार पाटील आप्पासाहेब दादगोंडा पाटील यांच्या मदतीने दक्षिण महाराष्ट्र दलित परिषदेचे पहिले अधिवेशन भरविण्यात आले होते.' या परिषदेत अध्यक्ष म्हणून डॉ.बाबासाहेबांची निवड करण्यात आली होती. या परिषदेस हजर राहण्यासाठी माणगांव या गावी आले असता तत्कालीन माणगावचे गावकामगार अप्पासाहेब पाटील यांच्यासह शेकडो लोकांनी बाबासाहेबांचे जंगी स्वागत केले.' या परिषदेतील महाराजांचे भाषण बाबासाहेब यांच्यासह अस्पृश्य बांधवांचे मनोधैर्य उंचावणारे होतेच शिवाय याच परिषदेमध्ये महाराजांनी अस्पृश्य चळवळीचे नेतृत्व बाबासाहेबांनी करावे अशी अपेक्षा व्यक्त केली. या परिषदेपासूनच बाबासाहेबांचे नेतृत्व उदयास आले आणि स्थिर होत गेले.

समारोप

डॉ.बाबासाहेबांच्या राजर्षी छ.शाहू महाराजांनी अस्पृश्यांच्या मुक्तीची चळवळ सुरू केली होती. नंतर या चळवळीची सुत्रे डॉ.बाबासाहेबांच्या हाती आली. चळवळीच्या कामामध्ये त्यांना महाराजारांचा खऱ्या अर्थाने पाठिंबा आणि आधार मिळाला होता. त्यामुळे बाबासाहेब नव्या उमेदीने, उत्साहाने काम करण्यास सज्ज झाले.

संदर्भ :

१) डॉ. पवार जयसिंगराव, राजर्षी शाहू महाराज ग्रंथ, महाराष्ट्र इतिहास प्रबोधिनी, कोल्हापूर. जानेवारी २००१.

२) कित्ता, पान नं. ५४७.

३) साळुंखे पी.बी. - राजर्षी शाहू गौरव ग्रंथ, दुसरी आवृत्ती, १९८८.

४) डॉ. पवार जयसिंगराव - राजर्षी शाहू महाराज.

५) कित्ता - पान नं. ५४८

६) डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर, खंड १

७) डॉ. पवार जयसिंगराव, राजर्षी शाहू.

८) कित्ता - पान नं. ५४८

९) बहिष्कृत भारत आणि मुकनायक, महाराष्ट्र शासन मंत्रालय, मुंबई एपिल १९२०

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.